

ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

УДК 911.3+ 339.91 (477)

Артем МОЗГОВИЙ

**ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ АСПЕКТІВ
ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО МІЖНАРОДНОГО РИНКУ ПРАЦІ**

Постановка проблеми. Поширення еміграційних та імміграційних процесів переконує, що Україна вибрала і впевнено йде шляхом інтеграції у світовий економічний простір, де обмін робочою силою є одним із напрямів міждержавного співробітництва. Водночас становлення України як незалежної держави з власними кордонами та вільним обміном трудовими ресурсами вимагає принципово нового розуміння зовнішньої трудової міграції, що стає нині потужним чинником інтеграції країни до світового ринку праці. В цьому контексті регульована трудова міграція повинна стати ефективним засобом раціонального використання трудового потенціалу України.

Інтеграція України у світову економічну систему, складовою частиною якої є міжнародний ринок праці, передбачає розробку продуманої і збалансованої державної політики. Від рівня регулювання процесів зовнішньої трудової міграції залежить налагодження стосунків між Україною та іншими державами світу, визнання та престиж нашої країни на міжнародному ринку праці.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. У радянські часи трудова міграція розглядалась, як процес пересування населення між селом та містом, між малими містами та великими, між різними регіонами Радянського Союзу. Виїзди на роботу за кордон дозволялись тільки в межах країн соціалістичного табору.

Нині ж в умовах трансформації питання комплексного підходу до сфери зайнятості та необхідності збереження державного керування процесом зайнятості знайшли своє відображення в роботах таких вітчизняних авторів, як В.І. Герасимчук [1], В.М. Гриньової [2], О.М. Леонтенко [3], Е.М. Лібанової [4], Т.Є. Мірошниченко [5], В.В. Самойленко [2], Л.С. Шевченко [9] та ін. Дослідження стану трудової еміграції та трудової імміграції в Україну, визначення шляхів вдосконалення державної міграційної політики ставить перед географічною наукою низку складних проблем, які потребують наукового осмислення та практичного розв'язання.

Метою публікації є висвітлення суспільно-географічних аспектів дослідження інтеграції України до міжнародного ринку праці.

Основна частина. Відомо, що невід'ємною рисою сучасного етапу розвитку світового господарства стало стрімке поширення інтеграційних процесів, які вийшли далеко за межі суто економічної взаємодії і охопили галузі соціальних, трудових та культурних відносин між країнами. Поряд з традиційними ринками товарів, капіталів, технологій набирає сили новий специфічний і неординарний феномен розвитку світового господарства – міжнародний ринок праці. Його функціонування вимагає створення координаційного механізму перерозподілу робочої сили між різними країнами та регіонами, що сприятиме підвищенню ефективності використання трудових ресурсів та інтенсифікації обміну знаннями і досвідом між народами.

Основна мета функціонування міжнародного ринку праці полягає у створенні сприятливих умов для підвищення рівня життя на основі задоволення потреб людей у професійній та творчій самореалізації, покращення якості освіти, обслуговування та міждержавного спілкування.

Ринок праці нині виступає механізмом виявлення і узгодження попиту і пропозиції робочої сили, він має спільні функціональні риси та спільні інтегральні елементи з іншими складовими загального ринку. Водночас, праця залишається ключовим фактором та

функціональним елементом виробничого процесу і навіть набуває нових ознак, які зумовлюються реаліями науково-технічного прогресу, а форми її диверсифікуються та видозмінюються під впливом причин техногенного порядку й лібералізації та інших складових процесів глобалізації.

Глобалізація економічного життя та цивілізаційного процесу відзначається суперечливими проявами в соціальній, гуманітарній сфері. Реальне зростання значущості гуманітарної сфери (підвищення ролі науки, освіти, охорони здоров'я, що забезпечує інформатизацію та науково-технічний прогрес в найбільш успішних країнах) відбувається паралельно з намаганнями зруйнувати інформаційний потенціал у країнах, які вважаються конкурентами, шляхом розмивання інтелектуального капіталу, що супроводжується соціально-економічною деградацією, зниженням рівня життя в багатьох державах.

На реструктуризації світових ринків праці позначаються й неекономічні фактори, насамперед демографічні: відбувається старіння населення, скорочується частка населення допрацездатного і працездатного віку, збільшується частка населення, старшого за працездатний вік.

Важливою прикметною рисою еволюції більшості національних, регіональних, загальносвітового ринків праці є його інформатизація. Зростає значення тих сфер докладання праці, які є принципово новими або раніше розглядалися як похідні від суто виробничих процесів та ринкових відносин, а згодом змінили свою природу, функціональну роль. Це наука, освіта, медичне обслуговування, культура та інші сфери економіки, розвиток та інвестування яких раніше неправомірно розглядалися лише в контексті формування відкладеного прибутку.

Якщо у групі країн, яку представляють Велика Британія, США, Канада, Австралія, в інформаційній сфері та інших сферах послуг економіки зайнято значно більше двох третин населення, то в країнах континентального типу „інформаційна” модель структури зайнятості дещо меншою (хоча також значною) мірою деформувала традиційні соціальні системи і спричинилася до скорочення зайнятості в обробній промисловості. До континентального типу структури зайнятості є близьким передовий азійський тип зайнятості, зокрема в Японії, Південній Кореї та деяких інших нових індустріальних державах, хоча таку подібність можна трактувати як випадкову, оскільки відносно більш низьку зайнятість у сфері послуг у країнах регіону можна пов'язувати не стільки зі збереженням зайнятості в обробних галузях, скільки із традиційними етносуспільними системами.

Загалом можна констатувати якісні зміни структури зайнятості, оновлення на цій базі механізму міжнародної спеціалізації та поділу праці і виділити на основі світової практики національні типи структури зайнятості: англосаксонський, який характеризується авангардною роллю інформаційних послуг та підвищенням використанням робочої сили саме у сфері послуг; романогерманський та японський, які можна охарактеризувати як інформаційно-індустріальний та соціальноорієнтований тип з порівняно більшим застосуванням робочої сили в обробній промисловості та в соціальній сфері.

Внутрішньодержавні інструменти регулювання ринку праці пов'язані із завданнями побудови інформаційного суспільства, вони охоплюють наступні пріоритетні завдання державного регулювання ринку зайнятості: вирівнювання доходів, освітнього рівня, доступу громадян як носіїв робочої сили до інформаційних ресурсів, гарантії охорони праці, здоров'я і природного середовища, які забезпечують сприятливі умови для життєдіяльності людини. Життєдіяльність дедалі більшою мірою забезпечує творчу природу праці, що стає в сучасному світі головною умовою конкурентоспроможності на фірмовому і національному рівнях.

Важливою складовою функціонування міжнародного ринку праці є міждержавний обмін робочою силою, який відбувається у формі трудової міграції. Міжнародна трудова міграція виступає однією з форм міжнародних економічних відносин, є стихійним або

організованим рухом трудових ресурсів між країнами, регулює процес перерозподілу трудових ресурсів між різними ланками світового господарства; обумовлена різним рівнем розвитку продуктивних сил та характером виробничих відносин окремих країн, міжнародним поділом праці та потужними інтеграційними процесами, які відбуваються в світі.

Соціально-економічною підставою трудової міграції є незбалансованість між попитом та пропозицією робочої сили на національних та регіональних ринках праці, бажання частини населення покращити свої умови праці та матеріальне становище, знайти адекватні можливості професійної самореалізації.

Таким чином, міжнародний ринок праці суттєво відрізняється від товарно-речових ринків, оскільки на його розвиток впливають соціальні та соціально-психологічні фактори. Найом робочої сили – це складний процес, який є завершальним етапом на довгому шляху кількісного та якісного визначення потреби у робочій силі зі сторони роботодавця та прийняті рішення про працевлаштування на певних умовах і за певну винагороду зі сторони конкретного працівника. Як правило, у більшості випадків попит на закордонну робочу силу передбачає її здібність до фізичного руху, і що особливо важливо, до перетинання національних кордонів.

Система зайнятості населення в Україні на сьогодні є розбалансованою, структура – неоптимальною, а тенденції її розвитку викликають тривогу. Невтішна загальна картина доповнюється територіальними дисбалансами, причому особливо на рівні регіонів, до того ж не існує достатньо ефективних інструментів для їх подолання. Серед найбільш помітних проблем українського ринку праці потрібно згадати його нерозвинену правову інфраструктуру.

Сучасний стан економіки України значною мірою обумовлений змінами, що відбулися в політичному та економічному житті країни наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. За соціалістичного ладу Україна повністю була інтегрована в радянську економіку на залежній основі. Після здобуття незалежності деформована внаслідок нераціонально організованої спеціалізації виробництва структура економіки стала серйозною перешкодою на шляху економічних перетворень, а розрив господарських зв'язків сприяв значному спаду обсягів виробництва. Сучасний стан вітчизняного ринку праці характеризується наявністю серйозних проблем у функціонуванні виробництва та розвитку трудового потенціалу. А враховуючи нинішню кризову ситуацію в економіці України, і відповідно неможливість повної та ефективної зайнятості населення, слід чекати, що еміграційні настрої у суспільстві будуть поширюватись і надалі.

Утворення приватного сектору в економіках транзитивного типу, в Україні зокрема, змінило характер і зміст зайнятості, яка визначається вже вимогами ринку, наявністю конкуренції на ринку праці. Це не було враховано при формуванні державної політики у країнах СНД, де тривалий час ігнорувалася необхідність цілеспрямованого та системного підходу до формування й розвитку ринків праці. Не було й розуміння того, що міжнародна конкурентна політика має яскраво виражений соціальний зміст, повинна бути узгодженою із тенденціями у сфері зайнятості. Усе це призвело до різких диспропорцій у структурі зайнятості, що вилилося насамперед в утворенні великої верстви безробітних. На структуру оплати праці та зайнятості працездатного населення нині суттєво впливають також механізми тіньового перерозподілу доходів.

Таким чином, стан ринку праці в Україні є функцією від загального стану економіки, демографії, глобальних тенденцій розвитку технологій та попиту на робочу силу. За умов мінімального зворотного впливу, який здатна чинити на світові ринки випереджаюча кадрова стратегія, фактично доводиться пасивно констатувати загальні тенденції ринків праці і виходити не з того, яким чином доцільно розвивати пріоритетні галузі та види виробництва, сфери зайнятості, а з наявних і далеко не завжди сприятливих тенденцій та кон'юнктурних

подій. Згідно оцінок, на вітчизняний ринок праці чекає подальше зниження пропозиції робочої сили та помірковане зростання заробітної платні при порівняно високих рівнях безробіття.

Досвід розвитку ринків праці інших країн, зокрема таких, що мають економіко-структурну та соціальну подібність до України, свідчить, що подальший економічний розвиток супроводжуватиметься змінами у структурі зайнятості, підвищенням вимог до якості робочої сили, стимулюватиме вивільнення надлишкової кількості зайнятого населення, а також зумовить необхідність посилення його соціального захисту від безробіття.

Задача оптимізації ринку праці в Україні передбачає вироблення зваженої оцінки конкретних цілей регулятивної політики, співвідношення між принципами лібералізації економічного життя та його програмно-цільовим регулюванням на майбутнє. Важливим компонентом структурних реформ в Україні є розв'язання подвійного завдання: формування ефективного попиту населення і на цій основі стимулювання зайнятості. Ці дві функції є взаємозалежними, оскільки зростання попиту на внутрішні товари означатиме й покращення стану ринку зайнятості, в той час як збільшення робочих місць приведе до зростання доходів населення та, відповідно, попиту на товарному ринку. При цьому стосовно українського ринку праці необхідно знайти оптимальний баланс між прогнозованими негативними наслідками вступу до СОТ і національними інтересами країни.

Державне втручання на ринку праці повинно здійснюватися у відповідності до сучасних принципів координування, стимулювання, а також управлінської обґрунтованості та доцільності. Безпосередньо у сфері виробництва доцільно сприяти реструктуризації економіки в напрямку піднесення вітчизняної високотехнологічної промисловості, підвищення якості та конкурентоспроможності робочої сили, впроваджувати раціональні механізми звільнення й перерозподілу зайнятих. У сфері бюджетно-фінансових відносин необхідно оптимізувати систему їх впливу на оплату праці, за допомогою правових і фінансових засобів забезпечити отримання населенням офіційних основних і додаткових доходів, запобігати зростанню безробіття шляхом створення робочих місць за рахунок різних джерел фінансування.

Інноваційна модель розвитку є реальною складовою модернізації економіки країни та підвищення якості життя, виведення освіти та підготовки кадрів на високі рівні міжнародної конкурентоспроможності. Дуже актуальною є проблема підготовки кадрів, особливо в наукоємному виробництві, для якого характерні складність праці, високі критерії якості й надійності продукції, що вимагає відповідної кваліфікації персоналу, особливо при виході високотехнологічних товарів та послуг на світовий ринок.

Висновки. Дослідження досвіду політики зайнятості як засобу оптимізації системи інструментів та методів макроекономічного регулювання в інших країнах світу свідчить про соціалізацію ринкового господарства як альтернативу традиційній обмеженій макроекономічній моделі ринку праці та про підтримку державою інформаційно містких, інноваційних секторів зайнятості. Сучасна держава несе максимальну відповідальність за темпи, рівень виробництва, його міжнародну конкурентоспроможність, що вимагає застосування у сфері зайнятості програмно-цільових підходів, які повинні охоплювати весь життєвий шлях працівника, включаючи допрацевдатний, працевдатний і післяпрацевдатний періоди, поєднати в єдину стратегію завдання зовнішньоекономічного характеру та соціальної політики, врахувати інтереси всіх суб'єктів ринку робочої сили.

Входження України до світового ринку праці має стати основою успішного розвитку міжнародного співробітництва, посилення соціальної орієнтації ринкових перетворень в країні, створення умов життя і праці на рівні високо розвинутих держав світу. Проблема полягає в тому, щоб Україна змогла не тільки активно, але й цивілізовано увійти в міжнародний ринок праці, максимально використовуючи його вигоди і мінімізуючи можливі

збитки.

Модифікація структури зайнятості працездатного населення та окремих її функціональних елементів в умовах інтеграції України до міжнародного ринку праці потребує одночасного впливу на зайнятість та ринок праці на національному, регіональному, місцевому, комерційному рівнях, створення систем контролю за зайнятістю, її статистичного обрахування, нових механізмів працевлаштування, а також забезпечення адаптації, структурного коригування макроекономічної системи з урахуванням лібералізації торгово-економічного режиму, реалій вступу до СОТ.

Для подальшого вдосконалення державної еміграційної політики повинні створюватись умови для ефективної координації зусиль всіх зацікавлених сторін в галузі трудової міграції, проводиться робота по визначенню стратегічних цілей та перспективних напрямів взаємодії України з міжнародним ринком праці. Щоб стати дійсно ефективним інструментом регулювання міждержавного обміну робочою силою, міграційна політика України повинна бути продуманою і збалансованою, спиратись на досвід традиційних країн експортерів та імпортерів робочої сили.

Отже, Україна потребує принципово нового типу інтеграції до міжнародного ринку праці. Вона має бути заснована на стратегії сталого збалансованого розвитку, базуватись на оптимальному співвідношенні між принципами лібералізації економічного життя та програмно-цільовими підходами до оптимізації його параметрів. Соціальна сфера України має великий конкурентний потенціал у світі, оскільки може забезпечити корпус кваліфікованих працівників. Це пов'язано з міцною науково-освітньою базою, традиціями технологічних розробок, але й потребує відповідної регулятивної політики на ринку праці, формування ефективного попиту населення, а також стимулювання зайнятості, передусім в контексті інтеграції нашої держави до системи ГАТТ/СОТ та задач вступу до Європейського Союзу.

Література

1. Герасимчук В.І. Міжнародні виробничі і трудові зв'язки України та їх вплив на ринок праці / Український ін-т соціальних досліджень. — К.: Принт Експрес, 1999. — 35 с.
2. Гриньова В.М., Самойленко В.В. Ринок праці: теоретико-методологічні засади та напрямки розвитку / Харківський національний економічний ун-т. — Х.: ВД "ІНЖЕК", 2007. — 168 с.
3. Леонтенко О.М. Міжнародний ринок праці та Україна: проблеми інтеграції // Проблеми формування ринкової економіки: Міжвідомчий науковий збірник. Вип. 5. — К.: КНЕУ, 1997. — С. 96-101.
4. Лібанова Е.М. Ринок праці: Навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. — К.: Центр навчальної літератури, 2003. — 223 с.
5. Мірошніченко Т.Є. Інноваційні методи розвитку та регулювання ринку праці як умова підвищення міжнародної конкурентоспроможності держави / Зб. наук. праць. Вип. 42. — К.: ІСЕМВ НАН України, 2004. — С. 29-42.
6. Рынок труда в странах Содружества Независимых Государств/ Межгосударственный статистический комитет Содружества Независимых Государств — М.: Статкомитет СНГ, 2006. — 310 с.
7. Рынок труда и социальная политика в Центральной и Восточной Европе: Переходный период и дальнейшее развитие / Всемирный Банк / Николас Барр (ред.). — Москва : ИКЦ "ДИС", 2003. — 495 с.
8. Секретарюк В.В. Рынок труда в переходный период: вопросы теории, методологии, практики. — М.: Универсум Паблшинг, 1997. — 280 с.
9. Шевченко Л.С. Ринок праці: сучасний економіко-теоретичний аналіз: монографія / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. — Х.: Видавець Ф О-П Вапнярчук Н.М., 2007. — 335 с.

Summary:

Artem Mozgovyi. THE HUMAN GEOGRAPHICAL ASPECTS OF INTEGRATION OF UKRAINE INTO THE WORLD LABOUR MARKET

Based on human geographical analysis of possible sustainable development of Ukraine was established the necessity of inculcate of economical integration to the international market of labour.

Надійшла 11.01.2009р.